

Івженко К. О.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ РИТМУ ПОЕЗІЙ Р. ДЕСНОСА “БАЄЧКОПІСЕНЬКИ ТА КВІТОПІСЕНЬКИ” В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ В. ТКАЧЕНКА

У статті розглядається синсемантичний рівень творення поетичних творів та особливості перекладу його складових. Основну увагу звернено на відтворення рими, домінуючих звукообразів, побудови віршів, що відіграють вирішальну роль для відтворення мелодійності та співучості оригіналу.

Ключові слова: синсемантичний рівень, звукообраз, ритм, рима, обертон, лексичний повтор.

В статье рассматривается синсемантический уровень образования стихотворных произведений и особенности перевода его составляющих. Основное внимание обращено на воспроизведение рифмы, доминантных звукообразов, построения стиха, которые играют решающую роль для отображения мелодичности и певучести оригинала.

Ключевые слова: синсемантический уровень, звукообраз, ритм, рифма, обертон, лексический повтор.

The article deals with synsemantic level of the formation of the poetic works and peculiarities of the translation of its components. The attention is paid to the reproduction of the rhyme, dominant sounds, and structure of verse which play a significant role in reflecting the melodiousness of the original.

Key words: synsemantic level, sounds, rhythm, rhyme, overtone, lexical repeat.

Актуальність дослідження. При перекладі поезій неабиякої ваги набуває синсемантичний рівень її творення. Синсемантичні образи, а саме ритм, рима, інтонації, паузи та наголоси, поєднуючись із семантичними, створюють цілісний образ віршованого тексту і є одними з домінуючих при його перекладі. Поняття ритму, що невід’ємно пов’язане з поезією, має важливе значення для збірки Р. Десноса “Баєчкопісеньки та квітопісеньки”, перша назва якої “Поезії для співу на всі лади”.

Мета. Метою даного дослідження є прослідкувати відтворення ритму у перекладі вибраних поезій, проаналізувати наскільки перекладачеві вдалося відтворити мелодійність оригіналу, дотримуючись його форми та змісту.

Матеріал. Дослідження здійснювалось на матеріалі оригіналу поезій Р. Десноса зі збірки “Баєчкопісеньки та квітопісеньки” та їх українського перекладу Всеволода Ткаченко.

Наукова новизна. Ритм та обертон є основними елементами, що присутні у поезіях та завдяки яким створюються не просто вірші, а музичні твори. Приймаючи до уваги особливості творення та звучання вірша, враховуючи син семантичні образи у поезії, можна здійснити головне завдання будь-якого перекладу, а саме передати домінуючі першотвору, його особливості на фонетичному та семантичному рівнях. Переклад поезій Р. Десноса є цікавим матеріалом, адже збірка вийшла нещодавно, тому є недослідженою.

Постановка завдання. Здійснити порівняльний аналіз оригіналу та перекладу і на його основі зробити висновки стосовно адекватного відтворення стилю, особливостей звучання та ритму оригіналу.

Визначення домінуючих необхідне для перекладу текстів різних стилів та жанрів, але найбільшу потребу в ньому відчуває перекладач художнього, зокрема поетичного, твору [2, с. 181]. Т. Казакова розкриває труднощі перекладу поезії і говорить, що “поетичний переклад” – особливий вид перекладу, що вимагає не лише знання мовних та літературних норм, а й творчого підходу до передачі авторського задуму і духу оригіналу [3, с. 43].

Якщо говорити про поезії Р. Десноса зі збірки “Баєчкопісеньки та квітопісеньки”, то можна з упевненістю стверджувати, що одним з головних елементів поезій є ритм, оскільки збірка задумувалася як “вірші для співу на всі лади”, тобто у своїх віршових творах автор намагався поєднати слова та музику. Ритм може формуватися як за рахунок довгих та коротких складів (античне віршування), їх кількості (силабіка), так і за рахунок чергування наголошеності та ненаголошеності (силабо-тоніка) і наголосів у вірші (тонічне віршування). Віршовий ритм є співвіднесенням віршів як співмірних відрізків і виникає завдяки їх динамічному сполученню. Такт як поняття музики вживається за аналогією й у віршознавстві, оскільки віршовий твір (на протигагу прозі) яскраво увиразнює ритмо-інтонаційні особливості поетичного мовлення, близькі до властивостей музичних творів. Недарма спочатку поезія і музика існували неподільно, бо мали спільну ритмічну основу – мелодійність. У поетичному тексті ритм створює враження “плавності” або “стрімкості” та інших ознак експресивності, а також широкий діапазон переживань – від суму до радості, залежно від того, яким розміром написано текст [3, с. 360]. Той факт, що ритм справляє на реципієнта певний емоційний вплив, визнається усіма вченими. Однак стосовно природи цього впливу існує багато різних точок зору. Наприклад, М.Л. Гаспаров вводить поняття “семантичний ореол” віршованого розміру, розуміючи під ним “сукупність всіх асоціацій між віршовими розмірами та темами, образами, інтонаціями, які повторюються в цьому розмірі” [5].

Аналізуючи оригінальні поезії та їх переклади, доцільно застосовувати принцип синтезувального аналізу, який передбачає підхід до поетичного твору як до макрообразу, який має багаторисну структуру [2, с. 182]. Поетичний макрообраз складається з мікрообразів, створюваних на двох основних рівнях – семантичному та синсемантичному, або формотворчому, який має вагомий значення для поезії. Художній потенціал семантичного образу формується на кількох підрівнях (лексичному, стилістичному та морфолого-синтаксичному). Синсемантичні образи виникають із сполученням композиційних, ритміко-інтонаційних та ефонічних особливостей віршованого тексту, причому образи цього типу, вступаючи у взаємодію із семантичними, доповнюють і підсилюють їх, вони можуть включатися в систему образів-домінант твору [2, с. 183]. І семантика, і синсемантика на рівних правах формують систему домінуючих образів вірша, однак значення “несемантичних” образів в структурі вірша поетичного тексту важко визначити. І лише втрата у перекладі важливого синсемантичного ефекту інколи наочно демонструє, що за своїми наслідками для цілісного сприйняття віршованого твору іншою мовою її фактично можна прирівняти до трансформації, яка викривляє смисл оригіналу [5].

Поетичний твір народжується з певного ритмічно впорядкованого інтонаційного гулу. Але цей гул емоційно навантажений та тягне за собою семантичне навантаження. Інтонаційні контури – це вже протосинтаксичні форми, потенціальні логічні клітини, які відразу набирають силабо-акцентні характеристики. За інтонаційним фоном стоїть словесна комбінаторика [5].

<i>Sur les bords du Mississipi</i> <i>Un alligator se tapit.</i> <i>Il vit passer un négriillon</i> <i>Et lui dit: “Bonjour, mon garçon”.</i> <i>Mais le nègre lui dit: “Bonsoir,</i> <i>La nuit tombe, il va faire noire,</i> <i>Je suis petit et j’aurais tort</i> <i>De parler à l’alligator”.</i> <i>Sur les bords du Mississipi</i> <i>L’alligator a du dépit,</i> <i>Car il voulait au réveillon</i> <i>Manger le tendre négriillon.</i>	<i>У заплавах Міссісіпі</i> <i>Алігатор зводить сліпи.</i> <i>Він, уздрівши, негрень,</i> <i>“Доброго, – гукає, – дня”.</i> <i>“Добрий вечір, – каже негр. –</i> <i>Скоро ніч і темний смерк.</i> <i>Тож не слід мені, маляті,</i> <i>З крокодилом розмовляти”.</i> <i>У заплавах Міссісіпі</i> <i>Алігатор став сопіти:</i> <i>Він хотів посеред дня</i> <i>Проквітнути негрень.</i>
---	--

Мелодійність та ритмічність вірша досягається перш за все завдяки рими, зокрема внутрішній, тобто завдяки суголоссю закінчень віршових рядків та близько розташованих слів всередині рядків. Це явище звукове, тут збігаються не букви, а звуки. Співзвуччя посилює зміст, емоційне і ритмічне звучання твору, надає йому музичальності. Рима виконує інструментальну, строфотворчу, стилістичну, ефонічну, семантичну функції. Всередині французького вірша римуються такі слова: “bords – alligator”, “lui – dit – nuit – suis – petit”, “voulait – Manger”. В українському перекладі також можна простежити внутрішню риму, але не таку струнку як у оригіналі: “вечір – ніч – і – мені – маляті”. Однак, перекладач компенсує неповну передачу внутрішньої рими точним відтворенням відкритої (суголосся закінчень голосних звуків) та закритої (суголосся приголосних) рими оригінальної поезії. Завдяки чергуванню рими відкритої – закритої – відкритої можна простежити настрої вірша, який розпочинається легко, весело, потім забарвлюється хвилюванням, тривогою і врешті закінчується щасливо для головного героя хлопчика. Оскільки рима поділяється на багату та бідну, то можна вважати, що рима оригіналу багата, адже вона характеризується значною кількістю співзвуччя у словах, які належать до різних частин мови, різних граматичних категорій: “Mississipi – se tapit – dépit”, “Bonsoir – noire”, “tort – l’alligator”. Переклад не поступається оригіналові: “Міссісіпі – зводить сліпи – сопіти”, “маляті – розмовляти”.

Перекладач, керуючись співучістю оригінального поетичного твору, підбирає яскраво наповнені, колоритні слова української лексики для передачі простих понять, виражених у оригіналі: “заплати”, “зводить сліпи”, “темний смерк”, “уздрівши”.

Звуковий склад поетичної мови є ще одним фактором, який активно впливає на наше сприйняття вірша. Звукам завжди приписувалися семантичні ознаки. Проблема фоносемантики не перестає хвилювати лінгвістів, поетів та теоретиків вірша. Наприклад, І. Левий цитує Г. Кронассера, який приписував звуку “e” радість, тонке, красиве, легке [5]. Для оригіналу характерне переважання довгих звуків “o”, а також короткого “i”. У перекладі маємо “a” та “i”. Можна говорити, що зазначені звуки у поєднанні з іншими голосними та приголосними створюють ритмічний малюнок, в основі якого закладена сема безтурботності та лінії крокодила, який чекає, що здобич сама прийде до нього. У той час, як використання жорсткого звуку “p” (“негр”, “смерк”) чудово передають надходження вечора, а з ним і небезпеки. Це той випадок, коли лексичне значення слова збігається з “атомарним” значенням звукообразу, який входить до його складу, і таким чином відбувається взаємне підсилення обох значень. Як в оригіналі, так і в перекладі можна говорити про гармонійне музичне співзвуччя, тобто про обертон, адже завдяки музичності віршів, особливому поєднанні певних голосних, їхньому чергуванню, в уяві вимальовується картинка описуваної пригоди, а також мінливі почуття обох героїв. Цікавість текстів Десноса досягається сполученням дидактичних настанов із захопливістю розповіді, з динамічним сюжетом.

Наступні два вірша є показовими з точки зору побудови:

<i>Une fourmi de dix-huit mètres</i> <i>Avec un chapeau sur la tête.</i> <i>Ça n’existe pas, ça n’existe pas.</i> <i>Une fourmi traînant un char</i> <i>Plein de pingouins et de canards.</i> <i>Ça n’existe pas, ça n’existe pas.</i> <i>Une fourmi parlant français.</i> <i>Parlant latin et javanais.</i> <i>Ça n’existe pas, ça n’existe pas.</i> <i>Eh! Pourquoi pas!</i>	<i>Мураха двадцятиметрова</i> <i>Бриля насунула на брови.</i> <i>– Ова! Хіба ж таке бува?</i> <i>Мураха, що везе візок,</i> <i>Пінгвінів повен і качок.</i> <i>– Ова! Хіба ж таке бува?</i> <i>Вона говорить по-французьки</i> <i>І по-латині, й по-труськи.</i> <i>– Ова! Хіба ж таке бува?</i> <i>А, може, що й бува!</i>
---	--

Ритму даного вірша задає лексичний повтор центрального слова “fourmi – мураха”, а також повтор цілого рядка. Автор вдається до лексичного повтору для експресивності художнього тексту, щоб підкреслити здивування та неймовірність розповіді. Причому цей повтор здійснюється після кожного невеличкого уривку про пригоди мурахи, що робить цей вірш схожим на пісню з приспівом. Перекладач не вдається до повтору на рівні одного рядка, а замінює одну фразу вигуком “Ова!”. Гадаю, що така інтерпретація оригіналу аж ніяк не суперечить йому, адже стилістичну та емотивну функції виконано, оскільки вигук повністю відображає здивування, підси-

лює незвичайність сказаного і створює рівноцінний оригіналові вплив на читача перекладу. Роблячи таку заміну, перекладач полегшує читання та сприйняття тексту, не тільки не нагромаджуючи його зайвими словами, а й знаходить яскравий, рівноцінний відповідник у мові перекладу. Перекладачеві вдається ще більше підсилити здивування завдяки риторичному запитанню, яким він передає просте заперечення в оригіналі: “Хіба ж таке бува? – Ça n'existe pas”. Уникаючи в останньому рядку вживання повтору “мураха”, перекладач знову ж таки намагається не нагромаджувати український переклад зайвими словами.

Рима у вірші є відкритою, суголосся голосних перетворює вірш на свого роду баладу про подвиги маленької мурахи, яка, незважаючи на свій зріст, здатна на неабиякі вчинки.

На перший погляд може здатись, що перекладач трохи одомашнює переклад, використовуючи, наприклад, типове українське слово “брить”, але воно чудово підходить до контексту, адже передає народну, фольклорну доміанту, яка є ваговою у творчості Десноса, особливо у його творах для дітей.

<p><i>Sur les bords de la Marne, Un crapaud il y a, Qui pleure à chaudes larmes Sous un acacia.</i></p> <p>– <i>Dis-moi pourquoi tu pleures Mon joli crapaud?</i></p> <p>– <i>C'est que j'ai le Malheur De n'être pas beau.</i></p> <p><i>Sur les bords de la Seine Un crapaud il y a, Qui chante à perdre haleine Dans son charabia.</i></p> <p>– <i>Dits-moi pourquoi tu chantes Mon vilain crapaud?</i></p> <p>– <i>Je chante à voix plaisante, Car je suis très beau.</i></p> <p><i>Des bords de la Marne aux bords de la Seine Avec les sirènes.</i></p>	<p><i>На березі Марни Сидить жабеня І сльози намарні Пускає щодня.</i></p> <p>– <i>Чому до безстрастя Ти, жабко, м'яка?</i></p> <p>– <i>Бо я, на нещастя, Від роду гидка.</i></p> <p><i>На березі Сени Сидить жабеня І наспів шалений Накумкує з пня.</i></p> <p>– <i>Чому ти співаєш? Скакало гидка?</i></p> <p>– <i>Я кумкаю, знаєш, Бо дуже палка.</i></p> <p><i>Від берега Марни до берега Сени Зі мною співають сирени.</i></p>
---	--

Вірш справді дуже мелодійний, ритмічний, що досягається не лише використанням коротких рядків, голосних “а”, “о”, “е”, а й введенням діалогу, що будується на протилежних образах, та лексичних повторів. Завдяки тонкому відчуттю стилю та виокремленню семантичних доміант, перекладач майстерно передає співучість оригіналу. Перш за все, В. Ткаченко відтворює легку форму вірша та його звучання через голосні “а” та “е”, завдяки яким досягається обертон, а саме гармонійна співзвучність слів при читанні. Перекладач керується не словами, а значенням, яке несе цілий смисловий рядок, тобто він чітко обирає потрібне, головне слово, яке передає необхідну семантику (сльози намарні; чому до безстрастя ти, жабко, м'яка; наспів шалений накумкує; скакало гидка) і уникає другорядних образів, тому у похідному творі отримуємо ритм, який не лише не суперечить оригіналу, а влучно передає враження, закладені у першотворі. Зберігаючи ідею повторюваності, кругообігу, перекладач урізноманітнює текст яскравими синонімами: жабка, скакалка; співає, накумкує. Назви річок також грають на користь ритму та обраного настрою рядка: жабка плаче на березі Марни (поєднання приголосних), а радіє жабка на березі Сени (голосні).

Важливими елементами для даного поетичного твору є зовнішня рима (відкрита та закрита), завдяки якій можна простежити чергування суму та радості у вірші. Римування приголосних у поєднанні з семою горя в оригіналі несе тугу, печаль: “pleures – Malheur”, у перекладі цей образ переданий семантикою слів: “безстрастя – нещастя”, радість несе римування голосних та поєднання світлих образів “chantes – plaisante”, у перекладі це також світлий образ, а також шиплячі звуки, які передають сему ніжності, спокою: “співаєш – знаєш”. Цікаво побудоване у перекладі протиставлення: “n'être pas beau – je suis très beau”: якщо в оригіналі це “не красива – красива”, то у перекладі обігруються “від роду гидка – бо дуже палка”.

Окремої уваги вимагають вірші про квіти:

<p><i>Le Jasmin Pour hier, aujourd'hui, demain, Faites de bouquets de jasmin, Cueillez, cueillez à pleines mains, Jasmin d'Espagne ou de Madère, Jasmin de Perse ou Cavalaire, Cueillez des bouquets de jasmin.</i></p> <p><i>Le Gardénia Dans un jardin en Angleterre Il était un gardénia. Pour en fleurir sa boutonnière, Un vieux lord se l'appropriä. Depuis, au jardin, il n'y a, N'y a plus de gardénia.</i></p>	<p><i>Ясмин Сьогодні й завтра без ушину Робить букетики з ямину І оберемками в корзину Кладіть ясмин іспанський, перський Або модерський, кавалерський. Робить букетики з ямину!</i></p> <p><i>Гарденія Росла гарденія пахуча Ув Англії в садку. Аби вона була квітуча, Лорд садить куцик на лужку – Йї не стало на горбку Гарденії в садку.</i></p>
---	--

Характерною ознакою поезій про квіти є розповідь по колу, тобто автор починає і закінчує твір одними й тими ж образами, що створює враження невеличкої балади про недовговічне і водночас яскраве життя квіток: *Faites de bouquets de jasmin/ ... Cueillez des bouquets de jasmin. – Робіть букетики з ясмину/...Робіть букетики з ясмину; Il était un gardenia/ ... N'y a plus de gardenia. – Посла гарденія пахуча ... в саду/ ... Не стало на горбку / Гарденії в садку*. Ритм цих віршів головним чином створюється за рахунок суголосся голосних "а", "е", "і" в оригіналі, настрій яких передається у перекладі голосними звуками "и", "у", "а", "і". Тут варто зауважити, що для перекладу першого вірша характерне суголосся голосного звука "и" та "е", які несуть сему радості, легкості, що підтверджується змістом самого вірша. Якщо говорити про другий вірш, то тут переважає звук "у", що є характерним для передачі туги, суму, на що також вказує розповідь про сумну долю квітки. Таким чином, перекладачеві вдалося підсилити семантичне навантаження віршів синсемантичними образами, а саме поєднанням голосних.

У своїх віршах про квіти Робер Деснос не рідко використовує внутрішню риму: "*bouquets – Cueillez*", римування кількох рядків підряд створює ефект наростання емоцій, підсилює заклик, закладений у творі. Завдяки неодноразовому повтору назви квіток забезпечується схоплення образу, а використання незвичних назв квіток, а також введення в твір назв різних країн додає йому екзотичності, створює ілюзію подорожі.

Варто сказати, що перекладач, відтворюючи поезії рідною мовою, бере до уваги цілий текст, бо лише цілісне сприйняття віршованого твору в усій повноті його ідейно-естетичного багатства, у єдності форми і змісту може стати основою повноцінної перекладацької інтерпретації [2, с. 182]. Ритм, як частина цього цілого, як загальне звучання поетичного твору створюється за рахунок влучно підібраних рим, слів, які, складаючись з потрібних звукообразів, повністю передають семантичне та синсемантичне навантаження оригіналу.

Висновки. Синсемантичний рівень творення поезії разом з семантичним створює цілісний образ поетичного тексту і містить чимало домінант, переклад яких є обов'язковим для адекватного відтворення та розуміння тексту оригіналу. Для поетичного твору, який за своєю природою є близьким до музичного, важливими є ритм, плавність, мелодійність, співучість. Це все є характеристиками творів Робера Десноса зі збірки "Баєчкописеньки та квітописеньки". Вірші зі збірки схожі до пісень: мають кілька рядків та приспів, у більшості переважає вживання голосних "а", "е", "о", "і", можна виявити логічні повтори як прийом підсилення впливу на читача. Одним з найважливіших елементів ритму є рима (внутрішня та зовнішня), якій відведено важливу роль у віршованих творах Десноса для передачі настроїв, емоцій та ідей. Перекладач Всеволод Ткаченко майстерно виокремлює домінанти оригіналу з метою відтворення простоти, мелодійності та ритму оригінальних поезій. У перекладах поезій збережена рима оригіналу, суголосся голосних та приголосних, відповідно до заданих образів та їхній семантиці. Підбираючи слова, які б не просто відповідали семантично, а й передавали фонетичний малюнок поезій, перекладач створює яскраві картини, які за своєю гнучкістю, стрункістю та мелодійністю не поступаються оригіналові і водночас свідчать про багатство української мови.

Література:

1. Ткаченко В. Баєчкописеньки та квітописеньки. – К. : Просвіта, 2008.
2. Чердніченко О. І. Про мову і переклад. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
3. Гегель "Эстетика, том 3". – М. : Искусство, 1971. – Том 3. – С. 342-616.
4. Казакова Т. А. The imagery in translation. Практикум по художественному переводу : учебное пособие (на английском языке). / Т. А. Казакова – СПб. : Издательство "Союз", 2003, – 320 с.
5. Джерело доступу : <http://highpoetry.clan.su> (Алексеев Вадим. Поэтика выбора. Основы стихотворного перевода и психология творчества. Монография)
6. Джерело доступу : http://fr.wikisource.org/wiki/Robert_Desnos (оригінальні поезії Робера Десноса).